

**Yrd.Doç.Dr.Zeki
Atçeken'in
Konya'daki Selçuklu
Yapılarının Osmanlı
Devrinde Bakımı
ve Kullanılması*
adlı eseri**

Arş.Gör.
Hüseyin MUŞMAL

S.Ü.Fen-Edebiyat Fak.
Tarih Bölümü

Üniversitemiz, Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Yrd.Doç.Dr. Zeki Atçeken "Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması" adlı doktora çalışmasını, Türk Tarih Kurumu yayınları arasında yayınlamış bulunmaktadır (Ankara 1998).Biz burada sayın Z.Atçeken'in bu değerli çalışmasını elimizden geldiği ölçüde tanıtmaya çalışacağız.

Eser önsöz ve giriş kısımlarından sonra beş bölümden oluşmakta olup 331 sahifedir. Yazar çalışmasının önsözünde bazı tarihçilerin Selçuklulardan kalan eserlere ilgisiz kaldıkları ve bu sebeple adı geçen eserlerin yıkılmalarına göz yumdukları fikrini ileri sürdüklerini ifade etmektedir. Bunlardan İ.H. Konyalı'nın "Konya Tarihi"nde (s.141) "Rum Selçuklularına ve Karamanoğullarına başşehirlik yapan Konya'nın azameti, abideleri Osmanoğulları tarafından adeta kıskanılmıştı. Her vesile ile orası kötülenmiş, ihmal edilmiştir.Bir asır kadar önce Konya'ya gelen J de Laborde Konya'yı bir devin yatağında yatan cüceye benzetmektedir." Dediğini belirtmektedir. Gene bu ihmallerin sonucu olarak Charles Texier de "Küçük Asya" adlı eserinde (s.205) "Al-i Osman sülalesi-

* ATÇEKEN, Zeki, **Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması**:Konya Şer'îye Sicil Kayıtlarına Göre - Ankara:TTK, 1998, XI, 365 sayfa: 44 res, 1 hrt; 24 cm- (-TTK yayınları; VI. Dizi-Sayı 46). Bibliyografya ve dizin vardır

nin teessüsünden beri konya binaları ve tezyinat-ı mimariyesinin azaldığı ve zayıfladığı görülür.” Dediği belirtilmektedir. İ.H.Uzunçarşılı ve diğer bazı tarihçilerinde zaman zaman aynı görüşü dile getirerek Osmanlıların Selçuklu devri yapılarını kasıtlı olarak yüz üstü bırakıp bunların yıkılmalarına sebep oldukları şeklinde bir iddianın mevcut olduğunu belirtmektedir.

Bu iddia karşısında eserin yazarı Yrd.Doç.Dr. Zeki Atçeken eserinin amacını da belirttiği önsözünde şöyle demektedir; “ Elbette bir eserin karşısına geçip görünen köy klavuz istemez kabilinden hükme varmak kolaydır. Bu iddiaların ne dereceye kadar doğru olduğu ancak bu hususta yapılacak bir araştırma ile ortaya konulabilir. Şüphesiz Konya Şer’iye sicil defterlerindeki kayıtlar, yukarıdaki kanaatin sıhhatini, gerçeğe ilgisi olup olmadığını ortaya koyacak tek ve emin kaynaktır. Ancak bu defterlerin yardımı ile bahsi edilen bu iddialar ya doğrulanacak veya bunların aksi ortaya çıkacaktır.

İşte bu maksatla Konya Şer’iye sicil defterlerindeki kayıtlar ve bu konudaki bilgiler değerlendirmeye alındı ve neticede bu araştırma mahsulu ortaya çıkmış oldu.”

Yazarımızın bu amaç doğrultusunda hazırlamış olduğu eserin birinci bölümünde Konya adı, Konya’nın coğrafi durumu, iklimi ve ilk çağlardan cumhuriyet devrine kadar olan tarihi hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Zira Konya eski çağlardan beri Anadolu’nun sayılı kültür merkezlerinden birisi olmuştur. Fakat Türkler ilk defa 1070’li yıllarda geldikleri Konya’yı sönük bir şekilde buldular. 1071 yılında başlayan fetih döneminde de Konya’nın durumu aynı idi. Haçlı seferleri sırasında İznik’in elden çıkması(1096), Konya’yı birinci şehir durumuna getirdi. Mevcut askeri garnizonu yanında, kalabalık bir idareci kadrosu da Konya’ya yerleşti. Böylece şehir başkent olarak büyük bir gelişme göstermeye başladı. 1176 yılında önemli bir ikinci darbeyi de geçiştiren Selçulular ülkenin tam manasıyla birliğini sağladılar. Bu tarihten sonra Konya büyük bir gelişmenin içerisine girdi.

Bu arada Konya mimari açıdan da esaslı bir gelişme gösterdi. Hristiyan veya yeni müslüman olan yerli mimarların yanında, Şam’lı ustalar da çalışmışlardır. Yerli mimarlarla birlikte İran ve Azerbaycan gibi yerlerden de ustaların geldiği tarihi yapıların kitabelerinden anlaşılıyor. Bu sanatkarların hepsi de Konya’nın özelliklerine göre eserler vermişlerdir. Bu yapılar umumiyetle birer külliye özelliğini taşırlar. Önce Allah’ın lütfuna hamd için bir mescit veya camii yapmışlar ve hemen yanına oku emrinin bir

işareti olarak medrese inşa etmişlerdir. Komşusu aç iken tok yatmamak için herkese açık imaretler ilave etmişlerdir. Temizlik imandandır hükmünce külliyeleri çoğu zaman bir hamam tamamlamıştır. Sonra bu müesseseleri olduğu gibi bırakmayıp, nesillere intikalini sağlamak ve geliştirmek için de zengin vakıflarla donatmışlardır.

Konya hem dış görünüş hem de iç müesseseleri bakımından Türk şehircilik geleneklerini Anadolu'da en iyi aksettiren örneklerden biri olmuştur. Anadolu Selçuklu devletinin yıkılışından 1327 yılına kadar İlhanlı valilerinin elinde kalan Konya Timurtaş Noyan'ın isyan ederek Mısır'a kaçması üzerine Karamanoğullarının eline geçmiştir. 1467 yılına kadar Karamanoğullarının elinde kalan Konya bu tarihte Osmanlı topraklarına ilhak edilerek Karaman Beylerbeyliğinin merkezi olmuştur.

Böylece Selçuklu mimarisini devralan Osmanlılar Konya'da bulunan Selçuklu yapılarına ne gibi katkılarda bulundular veya bu husustaki ihmalleri nelerdi? Bugüne kadar Selçuklu eserleri üzerinde yapılan araştırmalarda genel olarak Osmanlıların bu eserlere müsbet bakmadıkları ileri sürülmüştür. Ancak sayın Z.Atçeken çalışmasının 2. 3. 4. Ve 5. Bölümlerinde bu iddiaların isabetli olmadığını ortaya koymaktadır. Yazar bu bölümlerin herbirinde incelediği her yapıyı dört tali başlık altında ele almaktadır.

Bu tarihi yapılar hakkında "Eserin bulunduğu yer ve mimari özelliği" başlığı altında genel bir bilgi verilmekte tarihi yapının mimari özellikleri tasvir edilmekte olup eserin vâkıfı, var ise kitabesinin Arapça metni ve Türkçe tercümesi ile birlikte verilmektedir.

Yazar Z.Atçeken "Eserin Vakfiyesi ve Vâkıfı" başlığı altında incelediği Selçuklu devri yapılarının vakfiyelerinde eser hakkında mevcut olan bilgileri sunmakta olup bu vakfın yaşaması için vakfa gelir sağlayıcı tali vakıflardan ve bunun mülklerinden bahsetmektedir. Ayrıca vakfın vâkıfı hakkında da bilgiler verilmekte, vakıf eserin hizmetlileri ve vakfın işleyişi hakkında mevcut bilgiler değerlendirilmektedir.

Kitabın en önemli gördüğümüz yönlerinden biri de tarihi yapıların incelendiği her bölümde "Osmanlılar zamanında eserin durumu" başlığı ve muhteviyatıdır. Bu başlık dahilinde tarihi yapıların Osmanlılar zamanındaki durumu Konya tahrir defterlerine ve şer'îye sicil defterlerine göre tek tek incelenmektedir. Bu bölümde Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulu-

nan kayıtlardan Konya'ya ait olanlarından da yararlandığı görülmektedir. Zira araştırmanın ana kaynağı olan Konya şer'îye sicilleri ilk olarak 1523 yılında tutulmaya başlanmış ve 1908 yılına kadar getirilmiştir. Konya 1467 de Osmanlı Devletine dahil olduğundan, aradaki 56 yıllık fark diğer kaynaklardan yararlanılarak kapatılma yoluna gidilmektedir. Bu bölümde 1476 yılında Fatih Sultan Mehmet, 1500 yılında Sultan II.Beyazıd adına yapılan tahrirlerle III.Murad zamanına ait defterlerde yer alan bilgiler ve Ankara'daki Kuyud-ı Kadime arşivinde yer alan bazı belgeler hakkında İ.H.Konyalı'nın Konya Tarihi adındaki eserinde verdiği mâlumattan yararlandığını görmekteyiz.

Yazarımız, tamamı 348 ciltten müteşekkil olup Mevlana müzesinde bulunan Konya şer'îye sicillerinin Konya iline ait olan 151 defterin gözden geçirildiğini ve Selçuklu eserlerine ait ferman, berat, emir ve müderris tayinleriyle ilgili belge suretleri ile eserlerin tamirleriyle ilgili kayıtların kullanıldığını belirttiği bu bölümü de ihtiva ettikleri konulara göre üç kısma ayırmaktadır. Burada tarihi yapıların;

1-Vakıfları ve gelirleri başlığı altında; şer'îye sicil defterlerindeki ilk kayıttan başlanarak son kayıta kadar yapının vakıf yeri ve vakfın geliri isim ve fiyat verilerek belirtilmektedir.

2-Yapılan çeşitli tayinler kısmında; yapılmış olan bu tayinler kayıtlarda yer aldığı gibi tarih sırasına göre isimleri ve ücretleriyle birlikte verilmektedir.

3-Eserlerin tamirleri başlığı altında ise şer'îye sicillerinde rastlanılan ilk kayıta belirtilen tamirler müteakip zamanlarda yapılan bütün tamirler ele alınmıştır. Burada yapılan tamirlerin fiyatları ile ilgili kayıtlar aynen yansıtılmaktadır. Nitekim bu kayıtlar çok önemli belgeler niteliğinde olup en-ufak bir tamir keşfi kaydı bile imaretin birçok bilinmeyen yönlerini de aydınlatılmaktadır.

Bu şekildeki başlıklar altında değerlendirilen Selçuklu yapıları en son olarak " Eserin son tamirleri ve bugünkü durumları" başlığı altında ve şer'î kayıtlarda yer almayan, cumhuriyetten evvel veya sonra yapılan tamirlere değinilerek son bulmaktadır. Bu arada şer'îye sicil kayıtlarında yer almayan Selçuklu yapılarına da az da olsa değinilmiş olup şer'îye sicil kayıtlarında adı geçen birkaç esere yer verilmemiştir.

Yazarımız genel olarak değerlendirmeye çalıştığımız son dört bölümden ilki olan ikinci bölümde Konya'daki Selçuklu sarayı, camileri, mes-citleri, türbeleri, zaviyeleri ve hankahları ele almaktadır. Konya'daki Selçuklu medreseleri ve medreselerin tavsifi ile müstemilatının üçüncü bölümde incelendiğini görüyoruz. Yazarımız bu bölümde öncelikle medrese ve medreselerin doğuşu hakkında bilgiler vermiş, medreseleri gaye ve hizmet sahaları açısından gruplandırmış ve Selçuklu medreselerini mimari açıdan ele almıştır. Yapıların dördüncü bölümü olan Konya'daki müstakil Selçuklu türbeleri isimli bölümde türbeler bir bir incelenmektedir.

Bunlardan en önemlisi Hz.Mevlana'nın türbesidir. Mevlana deyince Konya, Konya deyince de Mevlana'nın akla gelmemesi mümkün değildir. Hz.Mevlana külliyesi 6225 metre karelik bir yer kaplar. Burası Konya'nın mimarisi ve tarihi çok karışık bir abideler manzumesidir. Bu manzumenin sadece türbe kısmı Selçuklulardan kalma olup diğer kısımlarının çoğu Karamanoğulları ve Osmanlıların ilavesidir. Bu eser zaman zaman üzerine yapılan tamirler, değiştirmeler ve eklemeler ile günümüze kadar gelmiştir.

Türbe en önemli değişiklik ve tamir işini Osmanlı hükümdarı II.Bayezid zamanında geçirmiştir. Halep'li Abdurrahman tarafından nakşedilen bu bilgi türbenin kible duvarının içindeki Arapça kitabeden anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman da burada birçok yeni tesisler ve onarımlar yaptırmıştır. Kitabesinden anlaşıldığına göre dergahın cümle kapısı yanındaki derviş hücreleri 1584 yılında Osmanlı hükümdarı III.Murad tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Mevlana külliyesi 1650 yılında Melek Ahmet Paşa tarafından esaslı bir tamir daha görmüştür. Ayrıca Mevlana'nın simgesi Yeşil Türbesi'nin on iki defa tamir gördüğü bildirilmektedir. Bu türbede Hz.Mevlana sülalesinden ve diğer ileri gelen mevlevilerden 65 kişinin mezarı vardır. Bunlardan 11 kadınla 36 erkeğin kimlikleri bellidir. Büyük bir ihtimamla zamanımıza kadar getirilen Hz.Mevlana külliyesi Eylül 1926 tarihinde eski eserler müzesi haline getirilmiştir. Bugün ziyaretçileri büyüleyen bir güzellik ve manevi hava içerisindedir. Her yıl milyonlarca ziyaretçinin uğrağı Konya ve Türkiye'nin döviz kaynağıdır.

Eserin beşinci bölümü olan "Konya surları ve Alâaddin Darüşşifası" adındaki bölümde ise Konya surları ve darüşşifa incelenmektedir. Osmanlılar Konya'yı aldıkları zaman çalışmaz halde buldukları Alâaddin

Darüşşifasını III.Murad zamanında ihtiyaca binaen yeniden hizmete açmışlardır. Konya sarayında da Konya`da valilik yapan şehzadeler oturmuşlardır. Daha sonraları hangi sebeplerden olduğu bilinmez sarayın harebeye yüz tutması üzerine buradan çeşitli vesilelerle bazı taş ve mermerlerin alınmaya başlanması üzerine fermanlarla bu yağmanın önlenmesi emredilmiş fakat bu harebe için “ Eğer kimsenin malı değilse ve hakikaten harebe ise...” şeklinde bir ifade kullanıldıktan sonra diğer bir vakıf eserinin yapılması sırasında ihtiyaç duyulan taş ve mermerlerin yeteri kadar alınmasına izin verilmiştir.

Yazarımız sonuç bölümünde; eserin önsöz ve giriş bölümünde belirtilen bir iddiayı yanıtlıyor. Onu kendi kaleminden dinleyelim: “Bugüne kadar Selçuklu eserleri üzerinde yapılan araştırmalarda genel olarak Osmanlıların bu eserlere müspet bakmadıkları ileri sürülüyordu. Biz yaptığımız bu çalışmamızda durumun hakikatte böyle olmadığını, çeşitli vesilelerle ortaya koymaya çalıştık. Zaten Selçuklular ile Osmanlılar arasında siyasi bir sürtüşme söz konusu olmamıştır. Osmanlılar Konya`yı aldıktan sonra Selçuklulardan kalan eserlerin vakfiyeleri ile birlikte vakıflarını tespit etmişler, Karamanoğullarının ilave vakıflarını da aynen kabul ederek, kendileri de yeni ilavelerle bu eserlere canlılık kazandırmışlardır. Selçuklu devrinden bu zamana intikal eden ve bazı kaynaklarda adından bahsedilen Selçuklu eserlerinin birkısmı ya tabii afetler veya ihmallerle yıkıldıklarından Osmanlılara ulaşmamışlardır. Bu durum tahrir defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmalıdır. Osmanlılara ulaşan diğerleri ise itina ile korunmuş, buralara gerekli tayinler yapılmış, tamire muhtaç olanları da mütevellilerine verilen izinler ile kendi vakfının gelirleriyle tamir edilmişlerdir. Osmanlılar bu vakıflara hiç dokunmadıkları gibi hatta onları takviye ettiklerinden bu eserlerin çoğu zengin vakıflara sahip bulunuyorlardı. Selçuklulardan kalan bu vakıf eserlerinin çalıştırılması için gereken hizmetlilerin vakfiye şartlarına uygunlukları aranmış, vâkıfın evlâdından olmayanların işine son verilerek layık olanlar iş başına getirilmişlerdir. Ehliyet gerektiren yerlerde görev alacaklar sıkı bir imtihandan geçirilerek kendini ve liyakatını ispat edemeyenlere görev verilmemiştir. Konya`da bulunan Selçuklu eserlerinin ihtiyaç duyulduğu zaman gerekli olan tamiratına izin verilerek hizmetlerini sürdürdükleri şer`iye sicil kayıtlarından anlaşılıyor. Ancak bu sırada son zamanlara doğru bazı ihmallerin olabileceği ihtimal dahilindedir. Çünkü son zamanlardaki Osmanlı devletinin düştüğü durumu dikkate almak gerekir. Bu arada Cumhuri-

yet'ten hemen önceki ve sonraki yıllarda ortaya çıkan zor günleri de hesaba katmak gerekir. Bu yüzden bazı eserlerin yıkılmaları hızlanmış ve tamirleride yapılmamış olabilir.”

Yazarımız sonuç bölümünü çalışması sırasında tespit ettiği birtakım hususları 19 madde halinde belirterek bitirmektedir ki bu şekilde sonuçlandırdığı eserini özellikle eserin konusu için vazgeçilmez bir kaynak olan Konya Şer'îye Sicillerindeki kayıtlara dayandırmaktadır. Bu kayıtların tarihi şehirler ve buralardaki yapılar hakkında ne kadar aydınlatıcı olduğu sizlerin takdirindedir. Ayrıca eserin hazırlanmasında alanında tanınan birtakım yazarların da eserlerinin içinde bulunduğu 153 adet kaynak kullanılmıştır. Eserin konusu gereği oldukça geniş olan dizin bölümünün ardından içerisinde Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanoğullarına ait 58 eserin belirtildiği Konya şehir haritasına da yer verilmektedir. Yazar eserini incelediği tarihi yapıların fotoğraf ve resimlerinin yer aldığı bir bölüm ile renklendirmiştir. Eserin Konya Şer'îye Sicil kayıtlarından örnekler verildiği belgeler bölümü ile de son bulduğunu görmekteyiz. Bu bölümde camilere, imam ve hatip tayinine, tevliyet ve tayin beratına ve tamir kayıtlarına ait 9 adet şer'îye sicili kayıt örnekleri yer almaktadır.

Eser cidden yorucu bir çalışmanın mahsülü olup, ortaya yararlı bir eser çıkmıştır.

Bu çalışmasından ötürü sayın hocamız Yrd.Doç.Dr.Z.Atçeken'e teşekkürlerimizi sunuyor ve Allah sa'yini mezkur etsin diyoruz.